

פרשת תולדות: האם אפשר לפדות בכור באמצעות שטרות כסף

בס"ד

פתיחה

כאשר אב פודה את בנו באמצעות הכהן, הוא נשאל האם מעדיף לשלם את חמשת הסלעים לכהן ולפדות את בנו, או שמעדיף לא לשלם. כפי שהעיר **תרומת הדשן** (פסקים סי' רלה), האב לא יכול לומר לכהן שהוא מעדיף את הכסף על פני בנו, ובעקבות כך מתעוררת השאלה, לשם מה הכהן שואל את אב אם הוא מעדיף את בנו או את הכסף?!

א. **הפתחי תשובה** (יו"ד שה, טו) כתב בשם **חוט השני**, שבשביל לעורר חשק לאב לפדות את בנו, שואלים אותו אם הוא רוצה לפדות אותו. הסיבה שדווקא במצווה זו יש עניין לעורר חשק ורצון מיוחדים היא, שאם האב פודה את בנו רק בגלל שהתורה כפתה עליו, יש חשש שהבן לא נחשב פדוי - שכן פדיון באונס לא נחשב פדיון, ובלשונו:

"עייין בתשובת חוט השני סימן צ"ב שכתב דאין הפירוש שנותן לו הברירה, שהרי אם רצה האב להניח הבן לכהן אינו יוצא בזה כמו שכתב הרמ"א בסמוך, אלא כדי לחבב הפדיון על אביו אומר כן לעשות לו חשק לפדותו, דאולי לבו מהסס לפדותו בממון כולי האי כאילו נאנס לכך על פי הדבור, ואז אין בנו פדוי."

ב. **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה א, סב) העלה אפשרות נוספת, שמתנסחים כך בגלל פשוטי העם. כלומר, יש חשש שפשוטי העם (וכן האב עצמו) יחשבו שמדובר בסתם נתינת כסף לכהן בתור מתנה וכדומה, ובאופן זה הפדיון לא יחול כי הכסף לא ניתן לשם פדיון. כדי להדגיש שמדובר בפדיון ממש, מתנסחים בלשון הזו.

בפרשת השבוע מובא, שיעקב ועשו נאבקו על הבכורה. כאשר יעקב ראה שעשו מקדים אותו, ניסה יעקב לתפוס ברגלו כדי לצאת ראשון, בסוף לא הצליח, ועשו זכה בבכורה. בעקבות כך נעסוק השבוע בסוגיית פדיון הבן הבכור, האם חייבים דווקא חמישה סלעים כדי לפדותו, האם בעלה (הישראל) של כהנת יכול לקבל את כסף הפדיון, והאם אפשר לפדות בשטרות כסף.

לדידי שוויא ליה

כפי שראינו לעיל, האב צריך לפדות את בנו בחמישה סלעים. בפשטות, אין חובה לפדות דווקא בכסף, אלא מספיק כלי או חפץ בשווי של חמישה סלעים. דין מורחב עוד יותר, מובא בגמרא במסכת קידושין (ה"ע"א). הגמרא מביאה, שרב כהנא שהיה כהן קיבל כלי בפדיון הבן, שלא היה שווה חמישה סלעים, ומכיוון שהוא אדם גדול יכול היה לומר שבשבילו הכלי שווה חמישה סלעים.

למה דווקא רב כהנא

מדוע רב כהנא היה יכול לומר, שבשבילו חפץ שאינו שווה חמישה סלעים אכן שווה כך ולקבלו בפדיון הבן, והאם דווקא רב כהנא יכול היה לטעון כך? נחלקו בכך הראשונים:

א. האפשרות המרחיבה ביותר לסוגיה, נמצאת בדבריהם של **הרמב"ם** (ביכורים יז, א) ו**המאירי** (שם, ד"ה הפודה), ובעקבותיהם **בש"ך** (יו"ד שה, ה). הם טענו, שכאשר הגמרא אומרת שבשביל רב כהנא הסודר שקיבל שווה חמישה סלעים, אין הכוונה שיש דין מיוחד ברב כהנא, אלא כל כהן יכול לטעון שחפץ מסויים שווה לו יותר ממחירו בשוק, ולקבל אותו ככסף פדיון.

מדוע הגמרא מציינת דווקא את הסודר של רב כהנא? הסיבה לכך שרב כהנא היה אדם מכובד, ובזמנם אנשים מכובדים הלכו עם מעין טלית על ראשם (עיי' קידושין כט), לכן בשביל רב כהנא סודר נחשב כדבר ששווה חמישה סלעים. לגבי שאר הכהנים, אפשר שחפצים אחרים יכולים להיות נחשבים בעיניהם חמישה סלעים. ובלשון הרמב"ם:

"אמר לו עגל זה או טלית זה בחמש סלעים ואינו שווה כך, אלא שהכהן מקבלו בכך, הרי זה פדוי. ואין בזה חילוק בין כהן גדול ונכבד להדיוט ופחות, שעגל וטלית הכל צריכין להם, וכל כהן יכול לומר בהן לדידי שווה לי, אבל בסודר ושאר דברים שאינן ראויים אלא לנכבד, אי אפשר לומר כן אלא לנכבד שדרכו בכך, ואין זה אלא הערמה כדי לזכות בפדיון."

ב. **הרשב"א** (ד"ה אמר רב אשי) העלה אפשרות חולקת וכתב, שכאשר הגמרא אומרת שרב כהנא יכול היה לומר שבשבילו סודר שווה חמישה סלעים, היא מתכוונת שדווקא הוא שהיה אדם גדול מאוד יכול לטעון כך "כי דרכם של גדולים להתייקר במה שהם צריכים לו", אבל שאר בני אדם לא יכולים לטעון כך - ובשבילם החפץ שווה כמו שהוא שווה בשוק. ובלשונו:

"אמר רב אשי, לא אמרן אלא רב כהנא דגברא רבה הוא ומיבעי ליה סודרא אבל כולי עלמא לא, משמע מהכא דכולי עלמא, ואפילו צורבא מרבנן דווקא בה' סלעים או בשווייהן ממש, אבל רב כהנא דגברא רבה הוא ודומה לו הוא דיכולין לומר לדידי שווה לי לפי שדרכן של גדולים להתייקר במה שהן צריכין לו, וצריך עיון."

ג. **הבית יוסף** (יו"ד שה, ה) העלה אפשרות שלישית, שלטענתו נמצאת בדברי הרמב"ם. להבנתו, רק במקרה בו הסודר באמת שווה לחלק מבני אדם חמישה סלעים (לדוגמא שכך שווי במדינה אחרת), יכול הכהן לטעון שהחפץ שווה עבורו חמישה סלעים, אך אם אין כזה מקום - הוא אינו יכול לטעון שהחפץ שווה עבורו חמשה סלעים, וכך פסק גם **בשולחן ערוך** (שם).

אמנם, כפי שהעיר **הט"ז** (שם, ה) הקושי בביאור זה הוא, שלא מובן מדוע הגמרא מספרת שרב כהנא אמר שבשבילו הסודר שווה חמישה סלעים, הרי לא רק שבבילו החפץ היה שווה סכום זה. כמו כן העיר הט"ז, שבמקרה בו החפץ שווה לחלק מהאנשים חמישה סלעים, לא צריך שהכהן יקבל עליו את שווי באופן מיוחד, ומספיקה קבלה בשתיקה.

פדיון הבן על ידי כהנת

עד כה ראינו שרב כהנא קיבל את הסודר כתחליף לחמשת הסלעים, אולם כפי שהעירו **התוספות** (ד"ה רב כהנא) לא ברור כיצד, שהרי כפי שעולה מהגמרא בפסחים רב כהנא לא היה כהן! ביישוב הקושיה הביאו התוספות שני תירוצים:

תירוצ ראשון, תירוצ טכני, יש שני רב כהנא, אחד מפורסם שלמרות ששמו היה 'כהנא' לא היה כהן ולא בו הגמרא עסקה. ורב

כהנא נוסף שבאמת היה כהן, ולכן היה יכול לקבל את הסודר תמורת כסף פדיון הבן, ועליו דיברה הגמרא. **תירוץ שני** המשמעותי לענייננו, באמת היה רק רב כהנא אחד שלא היה כהן. הסיבה שהוא היה יכול לקבל את כסף הפדיון למרות שלא היה כהן, נובעת מכך שהוא נשוי לכהנת - שכן במקרה בו אדם התחתן עם בת כהן, מותר לו לקבל כסף של פדיון הבן למרות שהוא בעצמו אינו כהן, ובלשונם:

"משמע הכא דרב כהנא היה כהן, ותימה דבסוף אלו עוברין (פסחים דף מט ע"א) משמע דלא היה כהן, דקאמר אי לאו דנסיבי כהנתא לא גלאי. ויש לומר דתרי (= ששני) רב כהנא הוו. אי נמי (= או גם) אפשר לומר דבשביל (= בזכות) אשתו היה לוקח, כדאשכחן בפרק הזרוע (חולין דף קלב ע"א) רב כהנא אכל בשביל אשתו."

האם שאר הראשונים הסכימו לדברי התוספות, ואפשרו לתת את כסף פדיון הבן לישראל הנשוי לבת כהן? כפי שכתב הפני יהושע במקום, שאר הראשונים מסכימים שאת שאר מתנות הכהונה כמו נתינת זרוע ולחיים שנותנים לכהן מבהמה שנשחטה, אפשר לתת לישראל שנשוי לבת כהן, משום שאין קדושה במתנות הכהונה וכפי שראינו בעבר (שופטים שנה ב').

אולם ביחס לכסף פדיון הבן, כמעט כל הראשונים וביניהם **הרמב"ם** (בכורים יא, ה), **הרשב"א** (א, תתלו) ו**הרא"ש** (פדיון בכור סי' ד), מסכימים, שאי אפשר לתת אותו לישראל הנשוי לבת כהן. ראייה לדבריהם הביאו מהגמרא בחולין (קלב ע"א) המביאה בשם עולא, שכל מקום שהפסוקים כתבו 'לאהרן ובניו', צריך לתת את מתנות הכהונה דווקא לכהן, ולא לאדם הנשוי לבת כהן. מכיוון שבפסוקים של הפדיון נאמר שצריך להביא את הכסף לאהרן ולבניו, יש לתת דווקא לכהנים.

להלכה

כיצד יש לנהוג להלכה? למעשה מכיוון שרוב הראשונים פסקו, שאין לפדות על ידי בעלה של כהנת, פסק **החתם סופר** (יו"ד שא), שאין לפדות כך, וכפי שנפסק כבר **בשולחן ערוך** (יו"ד שה, ג). אמנם הוסיף החתם סופר, שבמקום שאין כהן באזור ויש חשש שלא יפדו את הילד, אפשר שייתן אבי הילד לבעלה של כהנת חמישה סלעים בלי לברך את ברכות הפדיון.

באופן זה אם יימצא האב בהמשך כהן, הוא יוכל לתת לו חמישה סלעים ולברך על פדיון הבן, כי הפדיון הקודם ניתן על תנאי וללא ברכה. אם בסוף לא יימצא כהן או שהילד ימות לפני שימצאו כהן, לפחות יצא האבא ידי חובת פדיון הבן לפי שיטת התוספות, שהתירו לפדות באמצעות בעלה של כהנת, ובלשונם:

"מכל מקום, נראה לעניות דעתי, מי שלאחר כל הטרחות אי אפשר לו להגיע לכהן ביום פדיונו ואינו רוצה להשהות (את הפדיון) כי מי יודע מה יולד יום, על כל פנים ייתן ביום הפדיון לכהנת בלי ברכה, ויהיה מתנה שאינה מתכוון לצאת בה אלא אם לא יזכה למצוא כהן, ואם ימצא כהן אחר כך יחזור ויפדה בברכה כראוי¹."

שיעור הכסף

את הבכור פודים בכסף ששווה חמישה סלעים. על פי דין תורה, צריך לפדות אותו בחמישה שקלים, חז"ל העריכו, ששווי של חמישה שקלים הוא חמישה סלעים, ולכן השתמשו בסלעים, שכל הנראה היה הכסף המצוי בימיהם.

כמה שווים כיום חמישה סלעים? הפוסקים כתבו, שחמישה סלעים שווים בערך תשעים וששה גרם של כסף טהור. אמנם כפי שכתב **הכנסת הגדולה** (יו"ד שה, ד), למעשה נהגו להשלים את כסף הפדיון לשיעור של מאה גרם כסף, כדי לצאת מכל חשש של טעות בחישוב כמות הכסף, וכן פסק להלכה גם **הרב עובדיה** (יחזקאל דעת ד, נד).

המחיר של מאה גרם כסף טהור בבורסה, שווה בזמנינו בערך מאה שבעים וחמישה ש"ח, וכן הדעה הרווחת בפוסקים. בניגוד לכך דעת **הרב מרדכי אליהו** (על פי בנו הרב שמואל), ששווי כסף הפדיון לא צריך להיות כשווי שקונים אותו בבורסה, אלא כמחיר שקונה אותו הלקוח בחנות. מחיר זה כולל גם מע"מ, עמלת סוכן וכדומה, ובסך הכל, בערך מאתיים וחמישים ש"ח.

שטרות כסף

האם אפשר בזמנינו לפדות בכור באמצעות שטרות כסף? המשנה בבכורות כותבת (נא ע"א), שאי אפשר לפדות בכור בשטרי חוב (= צ'קים), מכיוון שהם לא נחשבים ככסף ממש ואין להם ערך ממוני עצמי, אלא הם רק מסמלים כסף. נחלקו הפוסקים, מה דינם של שטרות כסף בימינו, האם הם כן נחשבים ככסף ממש ואפשר לפדות בהם, או שמא רק כשטרי חוב ולא ניתן לפדות בהם.

א. בשו"ת **תשובה מאהבה** (ב, תד) מובא, ששטרות הכסף שלנו היום הם כמו שטרי חוב, ולכן אין לפדות בהם. **ב.** לעומת זאת בשו"ת **חסד לאברהם** (יו"ד צה) ובשו"ת **השיב משה** (סי' נה) נקטו, שאפשר לפדות בכור באמצעות שטרות כסף, כי בזמן הזה הם לא רק מסמלים כסף, אלא משתמשים בהם ככסף ממש, וכך פסקו גם **החזון איש** (יו"ד עב, ח) ו**הרב אשר וייס** (מנחת אשר א, מז).

על אף שמסתבר מאוד כשיטת המתירים שיש לשטרות שווי, למעשה בעקבות מחלוקת הפוסקים נראה שנהגו לא לפדות באמצעות שטרות כסף כדי לא להיכנס לספיקות, ופודים בכסף ממש או בחפץ ששווה כסף. בכל אופן, במקרה בו בכל זאת פדו בשטרות - וודאי שהפדיון חל, מכיוון שכך מסתבר וכך נקטו רוב מוחלט של הפוסקים להלכה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת אנשים יקראו²...

¹ האם יש חובה לפדות מיד ביום השלושים? **המהר"י אסאד** (יו"ד רסב) ו**המהרש"ם** (ב, מג) הביאו בשם רבינו יחיאל, שכל יום שלא פודים את הבכור, עוברים באיסור עשה. אמנם, מלשון **הרא"ש** (הל' פדיון בכור), **החינוך** (שעב) ו**השולחן ערוך** (יו"ד שה, יא) עולה, שלא מדובר באיסור עשה במקרה בו מאחרים את הפדיון, אלא שיש למהר מצד זריזים מקדימים למצוות (ועיין בטורי אבן (ר"ה ד, א) ובמאירי (יומא כח)).

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לחלק את הדף במקומך, או להקדיש לע"נ? מוזמן: tora2338@gmail.com